

بازتاب زندگی اجتماعی زنان در نگارستان جوینی

رقیه فتحی‌زاده زال^۱، محمد حکیم آذر*^۲، زهرا قرقی^۱

۱- گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

۲- گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد شهرکرد، دانشگاه آزاد اسلامی، شهرکرد، ایران.

سال نوزدهم، شماره یکم، فروردین ۱۴۰۵، شماره پی در پی ۱۱۹، صص ۲۵۱-۲۲۹

<https://irandoi.ir/doi/10.irandoi.2002/bahareadab.2026.18.8047>

نشریه علمی سبک‌شناسی نظم و نثر فارسی

(بهار ادب سابق)

چکیده:

زمینه و هدف: یکی از بخشهای فراموش شده تاریخ اجتماعی ایران که خود به دلیل کمبود منابع و گزارشها چندان روشن نیست، تاریخ زنان است. از این رو به نظر میرسد توجه به منابع دیگر از جمله متون ادبی، عرفانی و اخلاقی میتواند بخشی از این خلأ را پر نماید. کتاب «نگارستان» مجموعه‌ای از حکایتهای حکمتها و فایده در حکایتهاست که در قرن هشتم به قلم معین‌الدین جوینی به تقلید از گلستان سعدی نوشته شده است. این کتاب توصیفات و اشاره‌های قابل توجهی به تاریخ اجتماعی به ویژه زنان دارد. در این مقاله درصدد هستیم با تجزیه و تحلیل اطلاعات این کتاب رویکرد نویسنده به وضعیت زنان را نشان دهیم. و اینکه چگونه میتوان از چنین آثاری به گوشه‌هایی از تاریخ اجتماعی زنان دست یافت. همچنین برای ما این پرسش اساسی مطرح بوده است، دیدگاه نویسنده در چند درصد حکایتهای، در این اثر با سایر نوشته‌های مشابه تفاوت دارد.

روشها: این پژوهش به شیوه کلی «کتابخانه‌ای» و با روش تحقیق توصیفی-تحلیلی انجام شده و در این روش نیز از گونه «متن محور» پیروی کرده و از «متن پژوهی توصیفی» بهره گرفته است.

یافته‌ها: دیدگاه نویسنده در «نگارستان» برخلاف سنت مرسوم جامعه، دیدی واقع‌بینانه و به دور از پیش‌داوریهای مرسوم درباره زنان است. همچنین بررسی انجام شده در نگارستان نشان میدهد جوینی در زمانه خود، نگاهی روشنفکرانه داشته و افکار وی با جامعه عصر او همخوانی نداشته است.

نتیجه‌گیری: از مجموع ۱۱۲ حکایت درباره زنان در نگارستان ۸۵ حکایت مثبت و ۲۵ حکایت منفی و ۵ حکایت خنثی به چشم می‌خورد. که این حکایتهای اغلب نمونه آرمانی نگاه به زنان و شخصیت‌پردازی برتر از زن است.

تاریخ دریافت: ۰۳ آبان ۱۴۰۴

تاریخ داوری: ۰۵ آذر ۱۴۰۴

تاریخ اصلاح: ۲۰ آذر ۱۴۰۴

تاریخ پذیرش: ۰۴ بهمن ۱۴۰۴

کلمات کلیدی:

زنان، قرن هشتم، نگارستان جوینی، تاریخ اجتماعی، ادبیات اخلاقی - عرفانی

* نویسنده مسئول:

hakimazar@iaou.ac.ir

(۹۸ ۲۱) (+)

ORIGINAL RESEARCH ARTICLE

Reflections of Women’s Social Life in Juvayni’s Negarestan

R. Fathizadeh Zal¹, M. Hakimazar², Z. Ghoroghi¹

1- Department of Persian Language and Literature, NT.C., Islamic Azad University, Tehran, Iran.

2- Department of Persian Language and Literature, ShK.C, Islamic Azad University, Shahrekord, Iran.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: 25 October 2025
Reviewed: 26 November 2025
Revised: 11 December 2025
Accepted: 24 January 2026

KEYWORDS

Women, 8th Century (AH),
Juvayni’s Negarestan, Social
History, Ethical–Mystical Literature

*Corresponding Author

✉ hakimazar@iaua.ac.ir

☎ (+98)

ABSTRACT

BACKGROUND AND OBJECTIVES: One of the largely neglected areas in the social history of Iran—partly due to the scarcity of sources and reports—is the history of women. For this reason, it seems that turning to alternative sources such as literary, mystical, and ethical texts can help fill part of this gap. *Negarestan* is a collection of anecdotes, wisdoms, and moral lessons written in the eighth century AH by Mo’in al-Din Juvayni, modeled after Saadi’s *Golestan*. This work is among the texts that contain noteworthy descriptions and references to social history, especially concerning women. In this article, we aim to analyze the information contained in *Negarestan* in order to demonstrate the author’s perspective on the status of women. Notably, the author’s viewpoint, contrary to the prevailing norms of his society, is realistic and free from the common prejudices about women. Therefore, our primary objective is to show how such works can provide access to overlooked aspects of women’s social history. A central question for us has been: in what proportion of its anecdotes does the author’s viewpoint differ from that of similar works?

METHODOLOGY: This study has been conducted using general “library research” methods and a descriptive-analytical approach, following a text-centered methodology and drawing upon descriptive text analysis.

FINDINGS: Our examination of *Negarestan* reveals that Juvayni held an enlightened perspective for his time, one that was not aligned with the dominant attitudes of his society.

CONCLUSION: Among the 112 anecdotes concerning women in *Negarestan*, 85 portray women positively, 25 depict them negatively, and 5 are neutral. These anecdotes often present an idealized view of women and portray them as possessing admirable, even superior, qualities.

<https://irandoi.ir/doi/10.irandoi.2002/bahareadab.2026.18.8047>

NUMBER OF REFERENCES	NUMBER OF TABLES	NUMBER OF FIGURES
 43	 13	 0

مقدمه

مطالعات تاریخ اجتماعی بیش از سایر بخشها از مشکل عمده کمبود منابع رنج میبرد. مطابق روش مرسوم جوامع سنتی نگاه مورخان نگاهی از بالا به جامعه بوده است، در چنین شرایطی انتظار سخن گفتن از زندگی زنان جامعه، انتظاری بیهوده خواهد بود چرا که در جامعه مردسالاری که مردان پایین دست به فراموشی سپرده شده‌اند توقع از پرداختن به زندگی زنان خیالی بیهوده است.

در اینجاست که نیاز به مطالعه در منابعی که کم و بیش میتواند اطلاعاتی از وضعیت اجتماعی و به ویژه موقعیت زنان به دست دهد، ضروری به نظر میرسد.

یکی از این منابع، میتواند حکایات و داستانهای ادبی باشد، چرا که اغلب تصویری دیگرگونه از فراز و نشیب زندگی زن ایرانی را به تصویر کشیده اند. درست است که داستان حد و مرز نمیشناسد و خود را در چارچوب واقعیات محدود نمیکند و نیز اغراق گویی و بزرگنمایی همراه با آرزوهای تحقق نیافته بشر، بخشی از آن را تشکیل میدهد، اما با نگاهی دقیق به این منابع، میتوان بسیاری از نکات زندگی اجتماعی مردم کوچه و بازار را در لابه لای خیال پردازیهای نویسنده مشاهده کرد. چرا که نویسنده اغلب شخصیتهای حکایاتش را از میان مردم جامعه خود انتخاب میکند و نهایتاً در صحنه پردازیهای داستان زندگی روزمره مردمان پیرامون خود را انعکاس میدهد.

یکی از آثار داستانی و اخلاقی باقی مانده از قرن هشتم، کتاب «نگارستان» است. این اثر که بخشی داستان، بخشی حکمت و بخشی فایده در حکمت و حکایت است، نه تنها به بازگویی برخی حکایتها و داستانهای پیشین پرداخته است، بلکه حکایتهایی را از عصر خود و منسوب به شخصیتهای آن روزگار روایت میکند که گویی لایه های جامعه خویش را برای خواننده امروزی ورق میزند.

از ویژگیهای منحصر به فرد این کتاب حکایات مختلفی است که درباره زنان بیان شده است. در این اثر زن نقش فعال و سازنده در جامعه دارد، در کوچه و بازار گردش میکند، خرید میکند، از خود دفاع میکند، همراه پدر یا همسر به سفر میرود و نهایتاً فقط خانه نشین و به دور از مسائل جامعه خویش نیست.

جوینی در این کتاب به سنت رایج جامعه مردسالار، که زن را موجودی فریبنده و مکار جلوه میدهد، اکتفا نکرده، او را همان گونه که هست و با دیدی واقع بینانه - حد فاصلی بین زن صالحه خردمند تا زن خیانتکار- بیان میکند. این نویسنده، به شخصیتهای زن داستان هایش اغلب مهر میورزد و دوست ندارد لکه ننگی بر دامن آنان بنشیند بدین منظور زن در برخی حکایات جوینی از جایگاه والایی برخوردار است. کثرت شخصیتهای زن در داستانهای این نویسنده، بیانگر دیدگاه متفاوت وی نسبت به زن در جامعه زمان خود میباشد. فضاسازی حکایتها و واژه‌ها و عباراتی که برای نامیدن و القاب زنان به کار میگیرد؛ بیشتر از بزرگداشت و کنار گذاشتن چارچوبهای اجتماعی متداول عصر جوینی سخن میگوید.

پیشینه تحقیق

نگارستان معین الدین جوینی، از متون ادبی، عرفانی و اخلاقی قرن هشتم هجری و مشتمل بر حکایات آموزنده و حکمتهای بزرگان و نیز بعضی نکات تاریخی است که در سال ۱۴۰۱ توسط دکتر حسین پور شریف تصحیح شد و به چاپ رسید.

درباره نویسنده کتاب و نگارستان، تحقیق جداگانه ای انجام نشده است؛ اما اطلاعات کمی در کتب تاریخ ادبیات و تراجم و تذکره‌ها آمده که به صورت فهرست وار چند مورد ذکر میشود:

دولت‌شاه سمرقندی در تذکره الشعرا (۱۳۸۲: ۲۵۷)، ذیل عنوان: «ذکر فاضل عارف، مولانا معینی جوینی -رحمه الله علیه-؛ اوحدی بلیانی در عرفات العاشقین و عرصات العارفین (۱۳۸۸، ج ۶: ۳۵-۳۴)، ذیل عنوان: «معین الدین جوینی»؛ امین احمد رازی در تذکره هفت اقلیم (۱۳۷۸، ج ۲: ۸۴۲) ذیل عنوان: «مولانا معین الدین»؛ سلیم بهوپالی در تذکره صبح گلشن (۱۳۹۰، ج ۲: ۹۳۱)، ذیل عنوان: «معینی جوینی - معین الدین محمد»؛ ناهید دادبه در دایره المعارف بزرگ اسلامی (۱۳۹۱، ج ۱۹: ۱۲-۱۳) ذیل عنوان: «جوینی، معین الدین» اطلاعاتی از این نویسنده به دست داده اند.

از تحقیق‌های مربوط به حوزه نگارستان، مقاله «متن پژوهی نگارستان معین الدین جوینی» از حسین پورشریف دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی و دکتر عبدالرضا مدرس زاده دانشیار دانشگاه آزاد کاشان و دکتر محمد رضا موحدی دانشیار پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی که در فصلنامه علمی کاوش سال ۱۳۹۸ به چاپ رسید. در این مقاله، حسین پور شریف به اهمیت ادبی، تاریخی و زبان شناختی نگارستان پرداخته اند و به دلیل اهمیت زیاد این کتاب، نگارستان را سومین کتاب تقلیدی از گلستان و نزدیکترین کتاب به دوران نگارش آن پس از «نزهه الارواح حسینی هروی و روضه مجد خوافی» بیان کرده است. مقاله «بررسی ویژگی‌های سبکی نگارستان جوینی» که در فصلنامه سبک‌شناسی نظم و نثر فارسی سال ۹۲ از همین نویسنده به چاپ رسیده است. تاکنون کتاب یا مقاله‌ای به جز موارد ذکر شده بخصوص درباره زنان از این کتاب منتشر نشده است.

روش تحقیق

این پژوهش به شیوه کلی «کتابخانه‌ای» و با روش تحقیق توصیفی-تحلیلی انجام شده و در این روش نیز از گونه «متن محور» پیروی کرده و از «متن پژوهی توصیفی» نیز بهره گرفته است.

مبانی نظری

بررسی ادبیات با رویکردی تحلیلی، امکانی فراهم میکند تا تاریخ فرهنگی و اجتماعی ایران از خلال روایتها، باورها و تجربه‌های زیسته بازخوانی شود. جامعه‌شناسی ادبیات با همین رویکرد به متونی توجه دارد که بازتاب‌دهنده زندگی واقعی مردمند؛ متونی که در آنها منش تربیتی، ساختار خانواده، روابط اجتماعی و ارزشهای اخلاقی جامعه نمود مییابد. در میان گونه‌های ادبی، ادبیات تعلیمی بیش از سایر انواع، حامل چنین داده‌هایی است و به همین دلیل میتواند منبعی معتبر برای تحلیل تاریخ اجتماعی باشد.

یکی از مضامین مشترک در ادبیات تعلیمی-عرفانی، «زن» و تصویر اجتماعی اوست. اگرچه در برخی آثار استثنایی مانند ادب‌الکبیر یا معراج‌السعادة به موضوع زن اشاره شده، اما کلیت ادب فارسی کمتر به بازنمایی زن پرداخته است. دلیل این امر را باید در ماهیت ادبیات کلاسیک جستجو کرد؛ ادبیاتی که آمیخته با اسطوره، خیال و رویکردی درونگراست و در نتیجه در بسیاری موارد، از بازتاب دقیق واقعیت‌های اجتماعی فاصله میگیرد.

در تحلیل تطور فرهنگی ایران، پژوهشگران حرکت تاریخی فرهنگ ایرانی را از حماسه به تراژدی و سپس به مطالعات اجتماعی مربوط دانسته‌اند. در دوران پسامادر سالاری، قهرمان مرد به عنوان نماینده نیروی برتر اجتماعی در محور روایتها قرار میگیرد و به تدریج زنان در حاشیه روایت‌های تاریخی و اسطوره‌ای رانده میشوند. همین روند در تاریخ‌نگاری نیز تداوم یافته است؛ تاریخی که تا آستانه مشروطه عمدتاً «مذکر» بوده و مرد را یگانه عامل سازنده حوادث و تصمیم‌های تاریخی معرفی کرده است. در این روایت غالب، زن حضور ساختاری ندارد و تنها به عنوان

بخشی حاشیه‌ای از نهاد خانواده دیده میشود. برآهنی از این وضعیت با تعبیر «تاریخ مذکر و بی‌زن» یاد میکند که در آن زنان به پستوی جامعه رانده شده‌اند و صدای آنان در روایت رسمی تاریخ غایب است. این حاشیه‌نشینی زنان در تاریخ، پیامدی جدی در بازتاب روابط اجتماعی داشته است. روابط اجتماعی ناقص و مردم‌محور، تصویری نارسا از جامعه و جهان‌بینی آن ارائه میدهد و ادبیات نیز که بازتاب‌دهنده این روابط است، همین نقصان را بازتولید میکند. در حالی که حضور برابر و فعال زنان میتواند به غنای فرهنگی و الهام‌بخشی ادبی منجر شود، حذف آنان موجب محدودشدن افق‌های فرهنگی و ادبیات میشود.

در ادبیات کلاسیک فارسی، زن در بسیاری از حکایات با نگاهی منفی ترسیم شده است. شاعران و نویسندگان، تحت تأثیر سنت مردسالارانه، زن را منشأ فریب و اغوا دانسته و او را عامل لغزش مرد معرفی کرده‌اند. با این حال «مادر» معمولاً از این قاعده مستثنی بوده و به عنوان نماد فداکاری و مهر تصویر شده است. در محافل سنتی نیز روایت داستان‌هایی درباره حيله‌گری زنان به نوعی سرگرمی تبدیل شده بود؛ امری که واصفی در «بدایع‌الوقایع» بدان اشاره میکند. در مقابل، حيله‌گری مردان غالباً «سیاستمداری» تلقی میشود. این دوگانگی نشان‌دهنده ساختار ارزشی مردسالارانه‌ای است که در آن رفتار مشابه، بر اساس جنسیت به دو معنا تفسیر میشود.

گرچه آثاری مانند «بدایع‌الوقایع یا عقایدالنساء» تصویرهای منفی و کلیشه‌ای از زن ارائه میدهند، در برخی آثار تعلیمی تفاوت‌هایی قابل مشاهده است. برای نمونه، نگارستان جویی در قیاس با بسیاری از آثار هم‌روزگار خود و حتی با گلستان سعدی، رویکردی کمتر منفی و گاه همدلانه‌تر نسبت به زنان دارد. این اثر با ارائه حکایاتی که در آن زنان نقش فعال یا اخلاقی ایفا میکنند، امکان مطالعه‌ای متفاوت درباره بازنمایی زن در ادبیات تعلیمی فراهم میسازد و از همین رو در تاریخ بازنمایی زنان در ادبیات فارسی جایگاه ویژه‌ای مییابد.

با وجود اهمیت مسئله زن در جامعه ایرانی، منابع تاریخی و ادبی پیشامشروطه اطلاعات اندکی از نقش اجتماعی زنان در اختیار میگذارند. عوامل مختلف سیاسی، فرهنگی و مذهبی موجب شده‌اند که حضور زنان در عرصه عمومی کم‌رنگ شود و در نتیجه در منابع مکتوب کمتر بازنمایی شوند. به همین دلیل، پژوهش درباره نقش و جایگاه زنان در تاریخ ایران با دشواریهای فراوان روبه‌روست. تاکنون تنها آثار محدودی، آن هم به صورت پراکنده، درباره نقش اجتماعی زنان نوشته شده است و اغلب این آثار یا با نگاه مردسالارانه تنظیم شده‌اند یا تصویری یکسویه و ناقص ارائه داده‌اند.

بنابراین مطالعه ادبیات تعلیمی، که دست‌کم بخشی از تجربه زیسته زنان و نگرش جامعه نسبت به آنان را بازتاب میدهد، ضرورتی انکارناپذیر دارد. بررسی چنین متونی میتواند راهی برای بازخوانی تاریخ اجتماعی زنان باشد؛ تاریخی که در روایت‌های رسمی مهجور مانده، اما در لایه‌های پنهان ادبیات همچنان قابل شناسایی است.

معرفی نگارستان

نگارستان جویی در سال ۷۳۵ق، یعنی حدود هفتاد و نه سال پس از نگارش گلستان سعدی تألیف شده و پس از زهه‌الارواح حسینی هروی (۷۱۱ق) و روضه‌خلد مجد خوافی (۷۳۳ق)، سومین اثری است که از نظر زمانی به عصر سعدی نزدیک است. این کتاب اخلاقی-عرفانی در قرن هشتم نوشته شده و شامل هفت باب است: پرهیزگاری، مکارم اخلاق، حسن معاشرت، عشق و محبت، وعظ و نصیحت، فضل و رحمت و فواید متفرقه. هرچند نثر آن به پختگی گلستان نمیرسد، اما حکایات اخلاقی، نکته‌های حکمی و گاه اشارات تاریخی در آن ارزشمند است. تاریخ تألیف، بر اساس تصریح معین‌الدین جویی در خود اثر، بدون اختلاف ۷۳۵ق دانسته شده است.

انگیزه نگارش کتاب در دیباچه آمده است. جوینی در خلال نقل حکایتی از پدر خود، زمانی که بحث از کتب پیشینیان و ستایش گلستان مطرح میشود، به فرسودگی طبیعی این کتاب در اثر تکرار و مرور زمان اشاره میکند. او معتقد است که گذشت ایام، باعث کهنگی متن—اگر در اوج زیبایی باشد—میشود و این امر به اقتضای طبیعت انسان و ملالت از تکرار است. بنابراین، نگارش کتابی تازه را ضرورتی ادبی و اجتماعی میبیند. پس از سامان‌یافتن فصول ابتدایی، جوینی در پی انتخاب نامی مناسب برمیآید؛ نامی که هم خوش‌آهنگ باشد و هم مضمون اثر را بازتاب دهد. پس از جستجوی طولانی، در رؤیایی نام «فتح» به او الهام میشود. با این حال، چون کتاب فارسی است، نام عربی را مناسب نمیبیند و آن را نوعی تکلف میدانند. تا زمانی که «فتح» به معنای معنوی دیگری راهنمای او شود، نامگذاری اثر را به تأخیر میاندازد.

روایت او از سبب نهایی نامگذاری، جنبه‌ای الهامی دارد: در سفری زیارتی به نیشابور، گروهی از بزرگان او را به باغی خوش‌منظر به نام «نگارستان» دعوت میکنند؛ اما او برای اخلاص در نیت، از رفتن به باغ خودداری میکند. پس از زیارت، ندایی غیبی به او میرسد که نشانه‌ای برای بازگشت و انتخاب نام مناسب تلقی میکند. بدینگونه درمییابد که «نگارستان» نام بایسته کتاب است و از همان لحظه، اثر خود را با این عنوان مینامد. جوینی طبق سنت تألیف‌های قرون میانه، کتاب را به ممدوح خویش، غیاث‌الدین هبه‌الله یوسف بن ابراهیم حموی، تقدیم میکند. بحث «تخلص کتاب» در این جا نه به معنای تخلص شعری، بلکه اشاره به اهدای اثر به شخصی بزرگ دارد. پس از این تقدیم، قصیده‌ای بلند در مدح ممدوح میسرآید و امید دارد که اثر وی مورد قبول او واقع شود. ساختار کتاب مطابق با سبک گلستان، آمیخته‌ای از نظم و نثر است. دیباچه با حمد الهی و ستایش پیامبر (ص) و خاندان او آغاز میشود و سپس ثنای سلطان وقت، ابوسعید بهادرخان، میآید. پس از آن، مؤلف سبب نگارش کتاب، داستان نامگذاری و ارادت خود به خاندان حموی و شیخ سعدالدین حموی را شرح میدهد. در ابتدای هر باب، توضیحاتی کلی درباره موضوع آن باب آورده شده و سپس حکایات اخلاقی و عرفانی کوتاهی به شیوه گلستان ذکر میشود. تخلص مؤلف «معینی» است و در لابه‌لای اشعار کتاب یازده بار از آن بهره برده است.

جایگاه علمی و ادبی

نگارستان از نظر پژوهشگران ادبی، اثری قابل توجه در سنت نثر اخلاقی-تعلیمی قرن هشتم است. ذبیح‌الله صفا آن را مهمترین اثر نثری معینی میدانند و بر این نکته تأکید میکند که جوینی در پیروی از سبک سعدی، نثر و نظم را در هم آمیخته و اغلب سخنش ساده و روان است، هرچند گاهی از لغات عربی دشوار نیز بهره برده است. استاد نفیسی نیز کتاب را اثری سودمند با فواید تاریخی فراوان معرفی میکند. در مجموع، نگارستان به دلیل نزدیکی زمانی به گلستان، تبعیت ساختاری و سبکی از آن، و نیز هویت اخلاقی-عرفانی خود، یکی از نمونه‌های مهم تقلید خلاق در ادبیات قرن هشتم به شمار میآید؛ اثری که نه تنها تداوم‌دهنده سنت سعدی است، بلکه بازتابی از تحولات فکری و اخلاقی جامعه آن دوره نیز محسوب میشود.

زندگی نامه معین‌الدین محمد جوینی

وی را «معین‌الدین»، متخلص به «معینی» خوانده‌اند. مؤلف، خودش را در کتاب، این‌گونه شناسانده است: «بنده گنهکار، معین‌الدین الجوینی» (جوینی، ۱۴۰۱: ۶)

اما «با جستجو در آثار منثور و منظوم جوینی و همچنین کتب تذکره و تاریخ ادبیات، هیچ تاریخی برای تولد وی، یافت نشد. تنها بعضی از نویسندگان، بر اساس سال فوتش احتمال داده‌اند که اوایل سده هشتم هجری، به دنیا

آمده است. (صفا، ۱۳۹۹، ج ۲: ۲۲۷)، و همگی بر این، اتفاق نظر دارند که وی شاعر و نویسنده قرن هشتم هجری است. (نفیسی، ۱۳۶۳، ج ۱: ۱۸۳؛ صفا، ۱۳۶۹، ج ۲: ۲۲۷؛ مصاحب، ۱۳۷۴، ج ۲: ۲۸۱۲)

سال فوت معین الدین را ۷۸۱ ق، و مکان فوتش را مولد وی گزارش کرده اند. (صفا، ۱۳۶۹، ج ۳: ۱۰۴۲؛ خیام پور، ۱۳۷۲: ۸۶۴؛ صفا، ۱۳۷۰، ج ۴: ۳۲۴) البته سال ۷۸۳ ق، نیز جزو احتمالات، بیان شده است. (نفیسی، ۱۳۶۳، ج ۱: ۷۷۱؛ نوایی، ۱۳۸۰، ج ۵: ۲۶۳) هر چند تراجم نگاران، مستندی برای این دو تاریخ عرضه نکرده اند، اما با توجه به نگارش کتاب در سال ۷۳۵ ق و در دوران جوانی معین الدین، میتوان احتمال داد که این تراجم نگاران به منبع یا نسخه ای تاریخ دار درباره فوت وی دسترسی داشته اند. در حال حاضر، آرامگاه معین الدین جویی در روستای انداده واقع شده است.

آثار معین الدین جویی

مهمترین اثر معین الدین جویی، همین کتاب نگارستان است. معین الدین، علاوه بر قطعات و ابیات فراوانی که در نگارستان آورده، قصاید و غزلهای مستقلی نیز سروده است. تقی الدین کاشی از مجموع اشعارش هزار بیت غزل و قسمتی از قصاید را یافته و بخشی از آنها را در خلاصه الاشعار، نقل کرده است. (نوایی، ۱۳۸۰، ج ۵: ۲۶۳)

در کتب تراجم متقدم، اثر دیگری از وی ذکر نشده است؛ ولی در سال ۱۲۷۸ ق، به دستور بهمن میرزا قاجار کتاب احسن القصص (تفسیر سوره یوسف)، به اشتباه به نام «معین الدین» منتشر میشود. و از این تاریخ به بعد است که بعضی از نویسندگان متأخر، کتاب احسن القصص را از وی دانسته اند. (نفیسی، ۱۳۶۳، ج ۱: ۱۸۳؛ صفا، ۱۳۶۹، ج ۳: ۱۲۹۶؛ نوایی، ۱۳۸۰، ج ۵: ۲۶۳؛ شریفی، ۱۳۸۷: ۱۳۳۳)

اثر دیگری که به وی نسبت داده شده، کتاب مقامات صوفیان است که ظاهراً به جز یک مورد (دادبه، ۱۳۹۰، ج ۱: ۱۹) در هیچ کتاب متقدم و متأخری، این ادعا مطرح نشده است.

گفتمان جویی در باب زنان

همان طور که پیش از این گفته شد، کتاب نگارستان در ۶ باب تدوین شده که جویی در ۱۰۷ حکایت به مضمون زنان پرداخته است. بابهای «در عشق و محبت» و «در فوائد متفرقه» بیشترین حکایت مربوط به زنان را دارند. البته این بدان مفهوم نیست که در بابهای دیگر سخنی از زنان نیست؛ اما اهتمام به موضوع زن با این حجم از حکایت گویای آن میباشد که این نویسنده نیمه پنهان جامعه را فراموش نکرده است. همچنین بیان عبارات متناقضی در برخی حکایات مربوط به زنان نوعی واقع بینی نویسنده را نشان میدهد.

حال با توجه به آشنایی نسبی که با کتاب نگارستان پیدا کردیم؛ قصد داریم عمده ترین موضوعات مرتبط با زندگی اجتماعی زنان را در این کتاب بررسی کنیم. بدین منظور برجسته ترین عناوین را برگزیده ایم تا خوانندگان با محتوای بحث بهتر آشنا شوند. به طور کلی جویی در چند قالب متفاوت از زنان نام برده است که عبارتند از:

۱- پارسایی زنان

از جمله مواردی که نگاه مثبت نسبت به زن را در نگارستان میبینیم؛ موضوع پارسایی زنان است. در داستانهایی که در آنجا، پارسایی زنان به اندازه ای است که در بسیاری موارد، مشکلاتی پیچیده با مشورت این زنان حل میشود، از زنان پارسا تدبیر خواسته میشود و گاه در مواقع حساس زنان طرف مشورت مردان واقع میشوند. جویی نسبت به زنان پارسا دیدگاه ملایمی دارد. وی گاهی از زنانی سخن می گوید که دعایشان مستجاب شده، در این حکایت ارتباط معنوی صادقانه بانویی علوی با خدا موجب نجات وی از بیماری میشود و در حکایتی به داستان قرآنی

«یوسف و زلیخا» اشاره میکند؛ زلیخا در این حکایت نماد زن پارسایی است که به صورت در این جهان میزیست ولی به معنا، جان‌ش در جایی دیگر گرو بود.

جوینی در حکایتی دیگر، بانوی عابدی را به تصویر میکشد که در مسیر عشق خداوندی گوی سبقت از مردان میریاید:

«نی هر که بود زن همه در ره فرو شدند نی هر که هست مرد به منزل فکند بار

بسیار مرد کز سر ره بازگشت و زن آمد پیاده در صف مردان کارزار» (جوینی، ۱۴۰۱: ۴۶۱)

معین‌الدین، این زنان را برتر از مردان میدانند و معتقد است: «کسی که میتواند از هفت خوان رنج‌ها و مرارت‌ها، پیروزمندانه بیرون آید و دیو نفس را مقهور و ذلیل کند، مرد طریق عشق است.» (پورنامداریان، ۱۳۹۰: ۲۶۵) نویسنده این زنان را برتر از مردان می‌داند و آنان را می‌ستاید: «یقین درست و حسن توجه و صدق توکل، نتیجه و ثمره چنین دهد.» (جوینی، ۱۴۰۱: ۴۶۲)

در حکایتی دیگر، معین‌الدین زنان پارسای عاشق را گونه‌ای دیگر به تصویر میکشد. این حکایت که از باب «در عشق و محبت» نگارستان بیان شده؛ از بانوی پارسای ساده لوحی سخن می‌گوید که حج تمام حاجیان به احترام حضور وی در این مراسم مورد قبول درگاه خداوندی واقع میشود. نویسنده نگارستان، عشق مجازی این بانوی پارسا را وسیله ترقی و تقرب میدانند که با گذر از عشق مجازی به معشوق ازلی میرسد. و در داستانی دیگر، پیرزنی ساده دل را میبینیم که نامه‌ای پیش صوفی میبرد و صوفی مغرور حکایت از گرفتن نامه پیرزن امتناع میکند. این بانو با سخنان حکیمانه و با استناد به داستان قرآنی «حضرت ابراهیم» صوفی مدعی را متوجه تفکر اشتباهش میکند. جوینی در این حکایت با ارائه تصویر موفق زنان پارسا و سبقت گرفتن آنان از مردان، تأکید می‌ورزد گاهی زنان حکایات وی در زمینه تقوی با دست کشیدن از زیباییهای صوری دنیوی، با زهد خود به جایگاه برتر از مردان میرسند.

در برخی حکایتها، جوینی با آوردن زنان پارسا به عنوان مشاوران و پناهگاه ایام سختی برای شوهرانشان، از این جنبه وجودی زنان استفاده کرده است. در حکایتی از وی، زن پارسایی را میبینیم که مشاور تصمیم‌گیری شرایط سخت و آرام‌کننده همسر میباشد. این حکایت در خلوتی است که زن و مرد دارند و به رزق و روزی خود میاندیشند. زن و مرد طبعاً از اقبال پایین دستی اند که توانایی اطمینان بخشی برای روزی مکفی ندارند. اما در هر حال اعتنای زن به عبادت و اطاعت خدا و توجه به دستورات الهی، وی را بر مرد برتری میبخشد. جالب اینجاست که این زنان عالی‌همت از نظر جوینی «مشفق و نیک رأی و نیک اندیش، پارسا و عاقل» هستند که با گفتار حکیمانه خود، موجبات توانگری خود و همسرانشان را برای تمام عمر فراهم مینمایند. معین‌الدین از زن این حکایت به عنوان همسر و مشاور توانمند یاد میکند که میتواند در برابر مشکلات راهنما و یاری‌کننده مرد باشد؛ این زنان صالح مرد درویش را پادشاه میکنند. و از زنان «سرد بی‌خرد» می‌نالد:

«محنت آن راست در زمانه که هست نزد زن سرد بی‌خرد دل» (همان: ۵۴۰) ریش (جوینی)

شماره صفحه	پارسیابی زنان
۲۶۴-۲۶۳، ۴۵۴-۴۵۳	۱- زنانی که دعایشان مستجاب میشود.
۱۳۶-۱۳۵، ۲۷۳	۲- زنانی که با معشوق زمینی به معشوق آسمانی میرسند.
۴۶۲-۴۶۱	زنانی که توکل بسیار قوی به معبود آسمانی دارند.
۲۷۰-۲۶۸	زنانی که فقط برای رسیدن به خدا عشق میورزند.
۵۴۱-۵۴۰	زنانی که مورد مشورت قرار میگیرند.
۱۱۶-۱۱۵	زنانی که سعادت اخروی را به سعادت دنیوی ترجیح میدهند.

۲- اسامی و صفات زنان

یکی از مهمترین نکاتی که در داستانهای جویی توجه خواننده را به خود جلب میکند نوع کلام و واژه هایی است که وی برای اسامی زنان به کار برده است. جویی، علیرغم فرهنگ زمانه خود مبنی بر عدم بیان اسم خاص زنان، اسامی خاص زنان را از قبیل: «لیلی، لیلی اخیلی، زلیخا، عذرا، نائله، خیزران، رابعه، هند، بُثینه، زینب، اسما، دعد، جاریه و لبانه و ...» بارها در داستانهایش به کار برده است. بی توجهی وی به این فرهنگ زمانه خود، نشان دهنده بینش والا و تفکر متفاوت این نویسنده به زنان جامعه خود است.

جویی در حکایاتش، از واژه «زن» حدود ۱۶۵ بار در جایگاههای متفاوت و بدون داشتن بار معنایی مثبت یا منفی استفاده کرده و از واژه «پیرزن» حدود ۲۲ بار استفاده کرده است.

ناگفته نماند، جویی برای شخصیتهای زن داستانهایش صفتهای بسیار زیبایی مانند: «عقیفه، صالحه، گل دستة حسن، مجموعه غنچ دلال، پرروی، ماهی گشاده ابرو، یار سیمین تن شکر پاسخ، سرو کشیده بالا، شاهد شیرین حرکات و شکر لب و ...» به کار کرده است. همه این صفات دارای بار معنایی مثبتاند و بر زیبایی و خرد و دانایی زنان دلالت دارند؛ اما نکته قابل توجه دیگر در این حکایات، استفاده بسیار اندک از واژه های تحقیر آمیز چون «ضعیفه، مسکینه، عجوزه، سلیطه، مکاره و ...» در نگارستان میباشد. این صفات از واژه هایی است که در دهه های حیات نویسنده در زبان عموم مردم رایج بود و برای تحقیر زنان به کار میرفت. خوشبختانه در حکایات جویی از این واژه های حقارت آمیز درباره زنان بسیار کم یافت شد.

نکته قابل توجه و تأمل برانگیز دیگر این کتاب آن است که واژه هایی مانند «قحبه، ملعونه و ...» با بار معنایی منفی از زبان نویسنده حکایات اصلاً به کار نرفته است. اگر تنها چند بار به صورت محدود عبارت «ناقص عقل و ناقص دین» که آن هم از زبان دیگران بیان شده، این نویسنده در مقابل آن برای شخصیتهای داستانی خود، بارها از عبارت «زن صالحه، زن نیک اندیش، زن نیک، زن پارسا، زن عقیفه، زینت خانه و ...» استفاده کرده است.

شماره صفحه	نام های خاص زنان
۲۷۳	زلیخا
۵۳۷	نائله
۱۳۵	رابعه عدویه
۳۲۰	لیلی

۴۰۰	عایشه
۲۳۹	دعد
۲۸۰	عزّه
۵۵۶	هند دختر نعمان
۳۱۷	بُشینه
۳۰۵	عذرا
۲۲۶	زینب
۲۳۹	خیزران
۳۰۷	لبّانه

شماره صفحه	صفات مثبت زنان
۴۵۳	زن علویه
۴۶۱	زن عابده
۵۴۰	زن پاکیزه
۲۶۸	زنی از دودمان شرف
۵۳۲	زن عقیفه
۲۵۷	زن صالحه
۵۴۵	زن نیک
۵۳۷	زن جوان نکو روی
۲۸۴	زن صاحب جمال
۲۸۲	گل دسته حسن
۲۸۲	مجموعه غنچ و دلّال
۲۸۲	پری روی و خوب روی
۲۸۷	ماه دو هفته
۲۸۷	درّ ناسفته
۲۸۷	پری پیکر
۵۲۸	زینت خانه
۳۲۸	سرو کشیده بالا
۳۲۸	ماهی گشاده ابرو
۳۲۰	یارسیمین تن شکر پاسخ
۳۲۱	قد چون صنوبر
۵۲۸	دلارام و فراغ دل
۵۳۱	زن خوشخوی

شماره صفحه	صفات منفی زنان
۵۴۰	زن سرد بی خرد
۵۳۱	زن سلیطه
۵۳۴	زن عجایز
۱۲۵	گنده پیر
۵۴۴	جفت مکاره
۴۸۳	ضعیفه
۵۲۴	ناقص دین
۵۲۴	زن شین
۲۹۳	قاتله

۳- حضور زنان در جامعه

همان گونه که گفته شد؛ نویسنده نگارستان، فردی واقع بین بوده است و شاید جنسیت، به خودی خود در افکار او دلیلی بر برتری نبوده است. در هیچ حکایتی احساس نمیشود نویسنده نگاه تحقیرآمیز نسبت به آنان داشته باشد و یا زنان را از پیش متهم نموده باشد.

زنان حکایات معین الدین، مانند مردان در جامعه حضور دارند. جویی، بارها به عاشق شدن در کوی و برزن اشاره کرده است، به طوری که چنین برمیاید ممنوعیت زیادی برای بسته بودن صورت زنان وجود نداشته است و بسیار اتفاق میافتاده که آنان با روی باز در معابر گذر میکردند. این زنان غالباً برای انجام امور مربوط به خود مانند خرید کردن (همان: ۴۷۶-۴۷۷)، رفتن به مسجد (همان: ۵۳۳-۵۳۴)، سفر دریایی (همان: ۴۷۲)، سفر با اسب (همان: ۲۸۴-۲۸۷) و ... بدون محدودیت از خانه خارج میشدند.

حکایتهای صص ۲۸۴-۲۸۷؛ ۴۷۲	۱- زن در سفر
حکایتهای صص ۵۲۸-۵۲۹؛ ۴۸۳؛ ۴۵۳-۴۵۴؛ ۴۶۱- ۴۶۲؛ ۵۴۴؛ ۵۵۶؛ ۳۵۶	۲- زن در خانه
حکایتهای صص ۲۴۱-۲۴۲	۳- زن در باغ و بوستان

۴- مناسبات خانوادگی زنان

الف- زن در جایگاه معشوق

در این باب جویی هیچ حق آزادی در انتخاب همسر برای زنان قائل نشده است. اما بارها حکایاتی از زنانی که عاشق شده اند؛ آورده است. اگر چه در این جایگاه تفاوت زیادی بین زنان وجود دارد و شامل زن پاکدامن وفادار به همسر و زنان خیانتکار میشود. اما نویسنده نگارستان علیرغم آنکه در بسیاری از داستانهایی سعی کرده پند اخلاقی بگیرد و سزای خوبی و بدی را در حکمت و فایده حکایت گوشزد کند، کمتر مانند سایر نویسندگان مسبب خلافکاریهایی اخلاقی را زنان دانسته است. حتی در موارد هر چند اندک خطای زنان، نیز سعی کرده آنها را کمتر مستوجب عقوبت و مجازات بداند. در مجموع تنها در ۳ حکایت است که زن خطاکار (جویی، ۱۴۰۱: ۵۲۵-۵۲۶؛

۲۴۲-۲۴۵؛ ۵۲۹-۵۳۰) دیده می‌شود و جالبتر آنکه فقط در یک داستان زن خیانتکار کشته می‌شود. (همان: ۵۲۵-۵۲۶) و در پایان داستان خطای جنسی این زن موجب مجازات وی می‌شود. حتی در این حکایت مرد و زن هر دو با هم مجازات می‌شوند و برتری جنسیت مرد مشاهده نمی‌شود. و این حکیم در داستانی دیگر فقط به شکل آرمانی، زن خطاکار را در صورت عدم پندپذیری مستوجب کتک و سوزاندن در آتش میدانند. (همان: ۳۰۷-۳۰۸) جوینی بسیار با تسامح حکایت‌های خود را روایت می‌کند و همان‌طور که گفته شد هنگام خلافکاری، زن و مرد را با هم و یکسان مجازات می‌کند. حتی غالباً چنین نشان می‌دهد که مردان در عشق نسبت به زن خویش وفادار بوده‌اند و چنان اعتمادی به آنان داشته‌اند که حتی برخی رفتارهای نامتعارف زنان مایه شک و بددلی آنان نمی‌شده است. (همان: ۵۲۹-۵۳۰) به طوری که در پایان این داستان جوینی فقط به طلاق زن در مقابل خیانت وی در شب زفاف اکتفا می‌کند.

در حکایتی زنی عاشق مهمان خود می‌شود، جوینی حتی زن حکایت را تبرئه نموده و به خاطر اجازه ورود به مهمان‌گریه به منزل، از قول همسر این زن، اول خلیفه را مقصر می‌داند و سرزنش می‌کند. (۵۲۵-۵۲۶) البته در اینجا در پی ارزشگذاری بر کار جوینی نیستیم و تنها می‌خواهیم آنچه را وی منعکس کرده، نشان دهیم که این خود می‌تواند باورهای کلی و داوریه‌های قطعی ما را از گذشته تاریخی جامعه مردسالار تا حدی تعدیل نماید. باید اعتراف کنیم برخی نکات جالب توجه و غیر متعارف که گویای نگاه والا و برتر به زنان از دیدگاه این نویسنده می‌باشد-بی تردید متأثر از برخی رسوم زمانه وی است- در این کتاب دیده می‌شود. مانند حکایت خیزران و خلیفه (همان: ۲۳۹)، حکایت عمروعاص و مادر مرد محبوس (همان: ۴۳۶-۴۳۷)، حکایت بانویی که حق دفاع از خود دارد (همان: ۲۳۴-۲۳۵) جوینی در این حکایات خود، به طور غیر مستقیم زنان را برای دفاع از خودشان در برابر ستم جامعه مردسالار دعوت می‌کند.

البته جوینی در حکایاتی گستاخی مردان هوسباز، را روایت کرده؛ از آنجایی که برخی از این رفتارها در کوچه و معابر اتفاق افتاده است، قشر زنان در رفت و آمدهای خود با مشکلاتی از این دست نیز مواجه می‌شدند و در چنین شرایطی نیز زنان غیور رفتار غلط مردان را با گستاخی پاسخ داده‌اند. (همان: ۲۸۰-۲۸۱) و زنان علاوه بر حفظ پاکدامنی خود به رسواسازی مردان بوالهوس می‌پردازند. مانند حکایت ذوالنون مصری و زن زیباروی، در پاسخ ذوالنون که طمع در زیبایی وی داشت، با طرح نقشه‌ای زیرکانه هوسبازی وی را برملا می‌سازد. (همان: ۲۷۷-۲۷۸) این تنها باری نیست که جوینی مردان را نظرباز و نامطمئن جلوه می‌دهد، بلکه در چند حکایت دیگر نیز خواستگاری آنان را وابسته به زیبایی یا زشتی زن میدانند. (همان: ۲۷۸-۲۷۹) و بارها به مواردی از هوسبازی مردان، اشاره می‌کند. البته جوینی در همین زمینه از کنیزان و غلامان و پسران خوبرویی نیز سخن رانده است که گویای فسادی است که در جامعه رواج داشته است.

همچنین در این کتاب امیال جنسی زنان مانند مردان کاملاً طبیعی بیان شده است و همان‌گونه که گاه مردان خانه روابط پنهانی و به دور از چشم همسرانشان با زنان دیگر دارند، زنان نیز گاهی به معاشرتهایی خارج از چارچوب خانواده تن داده‌اند. (همان: ۲۴۲-۲۴۵؛ ۵۲۹-۵۳۰؛ ۵۲۶-۵۲۵) اما زنان در این کتاب در بسیاری موارد، تسلی بخش همسر و مشاور او و حتی همراه و همپای او در سختی‌های زندگی هستند. (همان: ۵۴۰-۵۴۱) این نگاه غیر قالبی نویسنده که زنان را محکوم و محدود به داشتن خصلتهای خاص نمی‌کند بلکه میکوشد هم از زن پارسا (همان: ۳۰۹) و هم زن بوالهوس یاد کند. (همان: ۲۵۵-۲۵۶) از دیگر ویژگیهای مثبت و متفاوت کتاب این است.

از دیگر نکات متمایز این کتاب میتوان گفت نویسنده به جای آنکه زنان را از ابتدا ناقص عقل بداند، این فرصت را در حکایات به او میدهد تا هوش و ذکاوت خود را بروز دهد.

با توجه به این که در ادبیات کلاسیک، وفاداری صفت مخصوص زن است و مردان در تنوع طلبی و خیانت خود کاری عادی انجام میدهند، در این کتاب، تأکید نویسنده بر وفاداری مردان نسبت به زنان و پرهیز از چند همسری بر خلاف فرهنگ جامعه زمان خود ستودنی و قابل تحسین است. این نگرش متفاوت نویسنده در ابیات زیر نمایان است:

«نشاید گزیدن به دلبر کسی که دل را خوش افتاد پیوند او
به از زندگی در هوای دگر شدن کشته صد بار در بند او»
(همان: ۲۸۰-۲۸۱)

شماره صفحه	زن در مقام معشوق
حکایتهای صص ۲۷۴؛ ۲۷۹-۲۸۰؛ ۳۱۷-۳۱۸؛ ۳۱۳؛ ۵۳۷؛ ۲۱۹؛ ۲۹۳-۲۹۵؛ ۲۳۶-۲۳۷؛ ۲۳۰-۲۳۱	۱- زن پاکدامن وفادار به همسر
حکایتهای صص ۵۲۵-۵۲۶؛ ۲۴۲-۲۴۵؛ ۵۲۹-۵۳۰	۲- زن خیانتکار

ب- زن در جایگاه مادر

در آثار ادب فارسی یکی از جلوه‌های توانا و سزاوار زن، ظاهر شدن در نقش مادری است. مادران خردمند، دلسوز و با مهر و عطوفت زاید الوصف، فرزندان را در فراز و نشیب‌های زندگی، محافظت و پشتیبانی میکنند. در کتاب نگارستان نیز نقش مادران قهرمان و تأثیر گذار بسیار زیبا به تصویر کشیده شده است. در این کتاب پیوند مادر و فرزند به ویژه مادر با پسر ملامال از عشق متقابل است. فرزندان در سفر و حضر و نبرد، دعای خیر مادر را راهگشا و عامل پیروزی خود میدانند. با توجه به جایگاه محترم مادر در فرهنگ ایرانی، زنان، به رغم سیطره نقش پدر سالاری بر اکثر داستانهای نگارستان و «تأثیر سنن پدر سالاری در ذهنیات مرد، خاصه در نقش مادر، مقامی ارجمند و والا و سیمایی دلپسند و زیبا دارند.» (ستاری، ۱۳۷۵: ۱۲) مادران نگارستان، پیوسته دلسوز، مورد اعتماد و طرف مشورت فرزندان هستند و تعامل عاطفی مادر و پسر در نگارستان بیشتر است. مادران نگارستان، سر و سامان یافتن و خوشبختی فرزندان را به نظاره مینشینند. نقش مادری، یکی از بهترین و مثبت ترین جلوه‌های زندگی زنانه است که از زمان باداری، زایمان شروع میشود و تا پایان عمر ادامه مییابد. جویی در حکایتی از نگارستان به زایمان زنان در شرایط سخت روزگاران قدیم پرداخته است. در این حکایت، مردی با همسر حامله اش سوار کشتی می‌شود؛ پس از طوفانی شدن دریا و شکستن کشتی این مرد به غیر از توکل به خدا کاری از دستش ساخته نیست؛ اما مادر دلسوز حکایت را میبینیم در آن شرایط سخت فرزند خود را به دنیا میآورد.

همان گونه که گفتیم، در خانواده ایرانی، زن در نقش مادر دارای جایگاه محترم و شایسته‌ای بوده و «اعتقاد بر این بود که فرّه خانه با کدبانو و کدخدا هر دو پیوند دارد و با آن که دوره، سالاری طبیعتاً از آن پدر خانواده به شمار میرفت و پس از وی به پسرش میرسید، فرزندان ملزم بودند که هم از پدر فرمانبرداری کنند و هم از مادر.» (ستاری، ۱۳۷۵: ۲۱-۲۲) در این جوامع، مادر به عنوان اولین آموزگار بشر میباشد و ما این نقش را در حکایت چهل و یک نگارستان در باب «در حسن معاشرت با ابنای زمان» به شکل بارز میبینیم. خواننده در این حکایت

مادری دانا و تیزبین را میبینید، این مادر متوجه تغییر رفتار پسر میشود و با درایت همیشگی خود این تغییر رفتار را به پسر گوشزد میکند؛ که نشست و برخاست با افراد فاسد موجب تغییر رفتار وی شده، مادر مهربان و کاردان حکایت با کیاستی که دارد، به خاطر آن که فرزند در زندگی به سعادت برسد، خود را به هر دری می‌زند، با سخنان سرشار از عاطفه و احساس تلاش میکند تا فرزند را از دوستی با افراد نادان رهایی بدهد. این مادر حکیم، به پسر یادآوری میکند که انسان باید همواره باید مراقب همنشینان خود باشد و با انسان‌های آگاه و صالح نشست و برخاست بکند.

در چند حکایت دیگر جوینی، مهر مادری و تأثیر دعای مادر به چشم می‌خورد. مادران این کتاب به لحاظ اجتماعی شخصیتی فعال دارند؛ این مادران به هنگام گرفتاری فرزند تنها به گریه اکتفا نمیکنند؛ بلکه برای نجات جگر گوشه شان از هیچ تلاشی فروگذار نیستند و گاه حتی جان خود را به خطر میاندازند تا سرانجام موفق میشوند به بهترین شکل ممکن فرزند خود را نجات بدهند. در داستانهای معین الدین مادرانی را میبینیم، برای بازگشت پسر دست به دامن شیخی میشوند و از شیخ حکایت درخواست کمک دارند. این زنان، مادر خردمند و فعال از اقشار پایین دست جامعه اند که توانایی اطمینان بخشی مالی برای آزادی فرزند را ندارند. اما هر دو نگران، بی تاب و مضطرب هستند که با حرکت حکیمانه آنان، فرزندان به سلامت به خانه باز میگردند.

اگر چه در جامعه مردسالار سنتی، گفتمان غالب فکری و فرهنگی در آثار کلاسیک فارسی تک جنسیتی و مردانه بوده است. اما جوینی در حکایت چهارم از باب «مکارم اخلاق» که از عمرو عاص و دشمنان ایشان مینویسد؛ ضمن بیان رفتار حکیمانه و توأم با صبوری عمرو، این نگرش را به چالش کشیده است؛ و با رویکردی کاملاً نوین و کم نظیر، موضوع سلسله انساب را که در فرهنگ سنتی آن زمان متصل به پدر میدانستند و نقش زن را در آن هیچ میپنداشتند، قبول ندارد. او با آوردن این حکایت نسب نامه مردانه را به چالش می‌کشد و به خلق هویتی تازه برای زنان میپردازد.

مادری زنان	حکایتهای صص ۳۷-۴۳۶؛ ۴۳۷-۴۳۴؛ ۴۳۵-۴۷۲؛ ۲۰۰-۲۰۱؛ ۴۴۵-۴۳۵؛ ۴۳۶-۳۰؛ ۶۴
------------	---

ج- زن در جایگاه خواهر

همچنین جوینی در حکایاتش برای دختران احترام ویژه ای قائل است به طوری که تنها در یک حکایت به تخلف اخلاقی دختران اشاره میکند و خیانت دختر پادشاه حمیر و بارداری نامشروع وی را بیان میکند. وی غالباً به بیان نکات مثبت اخلاقی و پاکدامنی دختران تأکید می‌ورزد.

زن در جایگاه خواهر	شماره صفحه
خواهری زنان	حکایتهای صص ۴۰۴-۴۰۵؛ ۲۰۴-۲۰۵

۵- زن در جایگاه کنیزی: در داستان هایی که جوینی از کنیزان یاد میکند، نکته منفی دیده نمیشود. این حکایات مضامینی از قبیل: خرید کنیزکان، بخشش کنیزکان به بزرگان، کنیزکان در مقام معشوقه و ... را بیان میکنند.

شماره صفحه	زن در جایگاه کنیزی
۳۰۵-۳۰۶؛ ۲۹۲-۲۹۳؛ ۲۶۳	کنیزی زنان حکایتهای صص ۴۵۳-۴۵۴؛ ۴۷۹-۴۸۰؛ ۳۵۶؛ ۲۲۴

نحوه تعامل زنان در حکایات جویی، مثبت و پویا گزارش شده، زنان داستانهای وی منفعل نیستند و در عرصه های مختلف اجتماع حضور دارند و برخلاف اظهارات منفی و تک بعدی در مورد زنان است که در ذهن اکثر مردم جامعه وجود دارد.

در هیچ یک از داستانها به روایات معمول در خصوص حسادت و کینه توزی زنان نسبت به یکدیگر سخنی به میان نیامده است. همچنین از نزاع زنان با همسرانشان و اطرافیان همسر سخنی بیان نکرده است. حتی در حکایات جویی فقط یک مورد از حضور کودکان دیده میشود. با این سخن، این نگرش به زنان در جوامع سنتی، که تنها وظیفه زنان فرزندآوری است کاملاً نقض میشود.

نویسنده در بیشتر موارد برای برتری جنسیتی نه تنها اهمیت قائل نیست؛ بلکه زنان پارسا در چند حکایت وی برتر و بالاتر از مردان به تصویر کشیده شده اند. حتی گاهی نوعی دگر اندیشی در روایات جویی دیده میشود. در مواردی برخی از رفتارهای زنان را ظریفانه به نقد کشیده است، به عنوان نمونه، او با آوردن روایات مربوط به دفاع زنان از خود، نکوهش چند همسری و تأکید بر وفاداری مردان نسبت به زنان خود و ... این دگرگونه اندیشیدن را نشان میدهد. به نظر می رسد در این میان جویی نسبت به هم عصران خود متفاوت میانداشید و به طور غیر مستقیم مردان و زنان جامعه را نیز به انجام چنین رفتارهایی تشویق میکند.

نتیجه گیری

اگرچه ادبیات کلاسیک ایران هیچوقت تصویری واقعی از زن ایرانی را نشان نداده، اما در این میان برخی نویسنده های روشنفکر در زمان های مختلف تلاش کرده اند وجوه تحقیر شده و تصویر تاریک و غبار گرفته زنان را پاک کنند و به جای آن تصویری از زنان برجسته را در داستانهای خود شخصیت پردازی کنند و برای زنان جامعه خود اعتبار و ارزش قائل شوند. جویی از آن دسته از نویسندگان و اندیشمندان ایرانی است که زاویه دید مردانه را در بسیاری موارد تغییر داده و تلاش کرده با دیدی تازه و مثبت به زن و موقعیت او بپردازد. این مقاله نشان میدهد، میتوان برخلاف مسیر تاریخ و خواسته ها و علایق سنتی و فرهنگی ایستاد و در حکایات خود شخصیتهایی مانند دختر نعمان را به تصویر کشید که الگوی زنان آزاده و پاکدامن باشد.

بررسی انجام شده در نگارستان نشان می دهد جویی در زمانه خود، نگاهی روشنفکرانه داشته و افکار وی با جامعه عصر او همخوانی نداشته است. از مجموع ۱۱۲ حکایت درباره زنان در نگارستان ۸۵ حکایت مثبت و ۲۵ حکایت منفی و ۵ حکایت خنثی به چشم میخورد. که این حکایتها اغلب نمونه آرمانی نگاه به زنان و شخصیت پردازی برتر از زن است. زنان داستانهای جویی خردمند هستند؛ برخلاف سنت زمانه به دانش اندوزی میپردازند. این بانوان استعداد درونی رهبری و نجات افراد قبیله را دارند. زنان حکایتهای معین الدین در دنیای سیاست، علم و دانش، عفت و پاکدامنی، کاردانی و ... دارای تصاویر برجسته ای هستند. بانوان در بسیاری موارد، به ویژه در عشق و وفاداری بر مردان برتری دارند. در داستانهای جویی، نگرش منفی نسبت به زنان کمیاب است. برخی نکات منفی حکایتهای

جوینی، به ندرت، از روی خشم (دختر پادشاه حمیر) بیان شده است. در حکایت‌های جوینی، هر جا که سخن از بی‌وفایی، حيله‌گری و خیانت زنان به میان آمده، نقش مؤثر سهل‌انگاری و عدم کاردانی مردان در آن ماجرا به عنوان دلیل اصلی خطاکاری زنان ثابت شده و جوینی با نشان دادن راست‌کاری زنان و وفاداری آنان این سوء‌ظن‌ها را تغییر داده است. جوینی در برخی حکایت‌هایش هنگام نصیحت افراد- آن هم از زبان دیگران- روزگار و دنیا را به زنان فریبکار تشبیه می‌کند و مردان را از زنان برحذر می‌دارد، اما در هیچ حکایتی نمیتوان تفکر برتری مرد بر زن را در اندیشه او حس کرد.

زنان داستان‌های جوینی در عشق و دلدادگی بی‌مانندند. پاکدامنی آنان ویژگی اصلی ایشان است. این زنان از خوبرویی همانقدر برخوردارند که در خوش‌سخنی یکتا و بینظیر هستند. این زنان دانش‌اندوزی میکنند. خردمندی، کاردانی و کیاست از صفات بارز ایشان است. در عرفان و تصوف راهنمای مردان و برتر از آنانند. با عشق‌ورزی مردان را به حقیقت میرسانند. در سیاستمداری حاکمان را رهنمایی میکنند. زنان داستان‌های جوینی تنها کارهای بزرگ مردانه نمیکنند، بلکه در زن بودن هم کامل‌اند و نمونه کامل زنان تمام عیار هستند.

اما با وجود تمام این موارد، به هر حال، نگارستان اثری است که به جامعه مردسالاری ایران برمی‌گردد؛ به همین دلیل، برخی حکایاتش نشان‌دهنده برتری، قدرت و تسلط مردان است و جامعه‌ای مردسالار را توصیف میکند.

نمای کلی جایگاه زنان با توجه به باب‌های نگارستان

عشق و محبت	ویژگی	در فوائد متفرقه	ویژگی	فضل و رحمت	ویژگی
حکایت ۱	مثبت	حکایت ۹	مثبت	حکایت ۱۳	مثبت
حکایت ۲	مثبت	حکایت ۲۶	منفی	حکایت ۱۴	مثبت
حکایت ۵	مثبت	حکایت ۲۷	منفی	حکایت ۱۵	مثبت
حکایت ۱۰	مثبت	حکایت ۲۸	منفی	حکایت ۲۳	مثبت
حکایت ۱۱	منفی	حکایت ۲۹	منفی	حکایت ۳۲	مثبت
حکایت ۱۳	مثبت	حکایت ۳۰	منفی	حکایت ۴۲	مثبت
حکایت ۱۴	مثبت	حکایت ۳۱	مثبت	حکایت ۴۸	مثبت
حکایت ۱۵	مثبت	حکایت ۳۲	منفی	حکایت ۵۲	مثبت
حکایت ۱۶	مثبت	حکایت ۳۳	مثبت	حکایت ۵۸	مثبت
حکایت ۱۷	مثبت	حکایت ۳۴	منفی	حکایت ۵۹	خنثی
حکایت ۱۸	منفی	حکایت ۳۵	خنثی	حکایت ۶۱	مثبت
حکایت ۱۹	مثبت	حکایت ۳۷	مثبت		
حکایت ۲۰	مثبت	حکایت ۳۸	منفی		
حکایت ۲۲	مثبت	حکایت ۳۹	مثبت		
حکایت ۲۳	مثبت	حکایت ۴۰	مثبت		
حکایت ۲۴	مثبت	حکایت ۴۱	مثبت		
حکایت ۲۸	مثبت	حکایت ۴۲	مثبت		
حکایت ۳۰	منفی	حکایت ۴۴	خنثی		

		مثبت	حکایت ۴۵	مثبت	حکایت ۴۴
		مثبت	حکایت ۴۶	مثبت	حکایت ۴۵
		منفی	حکایت ۴۷	مثبت	حکایت ۴۹
		مثبت	حکایت ۵۶	مثبت	حکایت ۵۲
		منفی	حکمت، فا ۲۸	مثبت	حکایت ۵۳
		خنثی	حکمت، فا ۳۸	مثبت	حکایت ۵۸
		مثبت	حکمت، فا ۳۹	مثبت	حکایت ۵۹
		منفی	حکمت، فا ۴۴	منفی	حکایت ۶۰
		منفی	حکمت، فا ۴۷	مثبت	حکایت ۶۱
				منفی	حکایت ۶۲
				مثبت	حکایت ۶۴
				مثبت	حکایت ۶۵
				مثبت	حکایت ۶۷
				مثبت	حکایت ۶۹
				مثبت	حکایت ۷۴
				منفی	حکایت ۷۵
				مثبت	حکایت ۷۶
				منفی	حکایت ۸۱
				مثبت	حکایت ۸۴
				منفی	حکایت ۸۵
				مثبت	حکایت ۸۸
				مثبت	حکایت ۸۹
				مثبت	حکایت ۹۴
				مثبت	حکایت ۹۶
				مثبت	حکایت ۹۷
				مثبت	حکایت ۹۹

ویژگی	مکارم اخلاق	ویژگی	صیانت و پرهیزگار	ویژگی	دروعظ و نصیحت
مثبت	حکایت ۴	مثبت	حکایت ۱۴	مثبت	حکایت ۵۴
مثبت	حکایت ۲۱	منفی	حکایت ۲۴	منفی	حکایت ۷۴
خنثی	حکایت ۳۶	مثبت	حکایت ۳۰	مثبت	حکایت ۷۸
		منفی	حکایت ۳۵	مثبت	حکایت ۷۹
		منفی	حکایت ۳۷	مثبت	حکایت ۸۱

حکایت ۸۵	مثبت	حکایت ۳۸	مثبت
حکایت ۸۹	منفی	حکمت و فا ۳۵	منفی

ویژگی	حسن معاشرت ابنای زمان
مثبت	حکایت ۴۱
خنثی	حکایت ۴۵
خنثی	حکایت ۴۸

مشارکت نویسندگان

این مقاله از رسالهٔ دورهٔ دکتری رشتهٔ زبان و ادبیات فارسی مصوّب در دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال استخراج شده است. آقای دکتر محمد حکیم آذر راهنمایی رساله را بر عهده داشته‌اند و طراح اصلی این مقاله و نویسندهٔ مسئول بوده‌اند. سرکار خانم دکتر زهرا قرقی بعنوان مشاور و دانشجو سرکار خانم رقیه فتحی‌زاده زال پژوهشگران این مقاله در گردآوری و تنظیم متن نقش داشته‌اند. در نهایت تحلیل محتوای مقاله حاصل تلاش و مشارکت هر سه پژوهشگر میباشد.

تشکر و قدردانی

نویسندگان بر خود لازم میدانند مراتب تشکر خود را از گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال و مسئولین فرهیختهٔ نشریهٔ وزین سبک‌شناسی نظم و نثر فارسی (بهار ادب) بویژه استاد اندیشمند و متواضع جناب دکتر امید مجد اعلام نمایند.

تعارض منافع

نویسندگان این مقاله گواهی مینمایند که این اثر در هیچ نشریهٔ داخلی و خارجی به چاپ نرسیده و حاصل فعالیتهای پژوهشی تمامی نویسندگان است و ایشان نسبت به انتشار آن آگاهی و رضایت دارند. این تحقیق طبق کلیهٔ قوانین و مقررات اخلاقی اجرا شده و هیچ تخلف و تقلبی صورت نگرفته است. مسئولیت گزارش تعارض احتمالی منافع و حامیان مالی پژوهش بعهدهٔ نویسندهٔ مسئول است و ایشان مسئولیت کلیه موارد ذکر شده را بر عهده میگیرند.

REFERENCES

Persian Sources

The Holy Qur'an.

Ahmadi, Nezhat (2013). *Women in the History of Islam*. Tehran: Kavir Publications.

- Ashrafzadeh, Reza (2007). *A Dictionary of Retrieved Literary Expressions from Earlier Texts*. Mashhad: Sokhangostar Publications & Research Office of Islamic Azad University, Mashhad.
- Eghbal, Abbas (2007). *History of Iran after Islam*, Vol. 3. Tehran: Negah Publications.
- Anvari, Hassan (2003). *The Comprehensive Sokhan Dictionary*. Tehran: Sokhan Publications.
- Aryanpour, Yahya (1993). *From Saba to Nima*, Vol. 2. Tehran: Zavar Publications.
- Baraheni, Reza (1979). *Masculine History*. Elmi Publications.
- Baghdadi, Ismail (1951). *Hadiyyat al-'Arifin*. Beirut: Dar Ihya' al-Turath al-'Arabi.
- Bahar, Mohammad-Taqi (1970). *Stylistics (The History of the Development of Persian Prose)*, 3rd ed. Tehran: Amir Kabir Publications.
- Bhopali, Sayyid Mohammad Ali Hasan Khan (2011). *Tazkerat-e Sobh-e Golshan*, edited by Mojtaba Barzabadi Farahani. Tehran: Oستان Farahani Publications.
- Bayani, Shirin (1973). *Eight Essays on History*. Tehran: Tous Publications.
- Pournamdarian, Taqi (2011). *In the Shadow of the Sun*. Tehran: Sokhan Publications.
- Torabi, Ali Akbar (2004). *Sociology of Persian Literature*. Tabriz: Forouzes Publications.
- Juvayni, Mu'in al-Din (2022). *Negarestan*, edited by Hossein Poursharif. Tehran: Library, Museum, and Documentation Center of the Islamic Consultative Assembly.
- Hosseini, Maryam (2009). *The Roots of Misogyny in Classical Persian Literature*. Tehran: Cheshmeh Publications.
- Khayampour, Abdolrasoul (1993). *Dictionary of Orators*. Tehran: Talaye Publications.
- Dadbeh, Nahid (2011). "Juvayni, Mu'in al-Din." In *The Great Islamic Encyclopedia*, Vol. 19, pp. 532–540.
- Encyclopedia of Iranian Folk Culture* (2012), edited by Kazem Mousavi Bojnourdi, Vol. 1, entry "Narrative Literature." Tehran: Center for the Great Islamic Encyclopedia.
- Durant, Will (1962). *The Story of Civilization*, Vol. 1, trans. Ahmad Aram. Tehran: Eghbal Publications.
- Razi, Amin Ahmad (1999). *Haft Eqlim*, edited by Sayyid Mohammadreza Taheri, 2nd ed. Tehran: Soroush Publications.
- Zarrinkoub, Abdolhossein (2015). *Az Kouche-ye Rendān*. Tehran: Sokhan Publications.
- Sattari, Jalal (1994). *The Image of Woman in Iranian Culture*. Tehran: Markaz Publications.

- Sa'di, Muslih al-Din (2019). *Golestan*, edited by Gholamhossein Yousefi. Tehran: Khwarazmi Publications.
- Samarqandi, Dowlatshah (2003). *Tazkerat al-Sho'ara*, edited by Edward Browne. Tehran: Asatir Publications.
- Sharifi, Mohammad (2008). *Dictionary of Persian Literature*, 2nd ed. Tehran: Farhang-e Nashr-e No & Mo'in Publications.
- Safa, Zabihollah (1991). *History of Literature in Iran* (Vol. 2: Summary of Vol. 3, Parts 1 & 2, from the early 7th to the end of the 8th century AH), abridged by Mohammad Torabi, 16th ed. Tehran: Ferdows Publications.
- Safa, Zabihollah (1999). *History of Literature in Iran*. Tehran: Ferdows Publications.
- Safa, Zabihollah (1997). *Political, Social, and Cultural History of Iran from the Beginning to the End of the Safavid Era*, 4th ed. Tehran: Ferdows Publications.
- Farahi Haravi, Mu'in al-Din (2005). *Tafsir-e Hada'iq al-Haqa'iq*, edited by Sayyid Ja'far Sajjadi, 2nd ed. Tehran: University of Tehran Press.
- Karrachi, Rouh-Angiz (2011). *Eight Treatises on the Conditions of Women from 1000 to 1313 AH*. Tehran: Research Institute for Humanities and Cultural Studies.
- Mosahheb, Gholamhossein (1995). *Persian Encyclopedia*. Tehran: Amir Kabir Publications.
- Nafisi, Sa'id (2011). *Social History of Iran*, 3rd ed. Tehran: Parseh Publications.
- Nava'i, Abdolhossein (2001). *The Influential Figures: Biographies of Renowned Iranian Cultural Figures up to 1300 SH*. Tehran: Society for Iranian Cultural Works and Honors.
- Vasafi, Mahmoud ibn Abd al-Jalil (2022). *Bada'i' al-Waqa'i'*, edited by Javad Rosta. Tehran: Nokhbegan Publications.
- Yazdani, Zeynab (1999). *Women in Persian Poetry*. Tehran: Ferdowsi Publications.

List of Articles

- Ahmadi, Nezhad (2016). "Female Endowers in the Safavid Capital." In *Proceedings of the Isfahan and the Safavids Conference*, pp. 18–28.
- Poursharif, Hossein (2013). "A Study of the Stylistic Features of Juvayni's *Negarestan*." *Sabkshenasi motoun nazm va nasr*, Year 2013, No. 2 (Serial No. 20).
- Dashti, Mohammad (2013). "Women in the Khwarazmshahian Period." *History in the Mirror of Research*, No. 35.
- Azizi, Hossein (2021). "The Scientific Role of Women in the History of Islam." *Journal of the Faculty of Literature, University of Isfahan*.
- Qazi Shirazi, Mir Esmail (2016). "Khatun-e Hessari: A Study of the Social Status and Legal Rights of Women in the Mathnavis of *Layla and Majnun* and

- Khosrow and Shirin.” Journal of Educational and Lyric Research in Persian Language and Literature, Islamic Azad University, Bushehr Branch, No. 10.*
- Modarreszadeh, Abdolreza (2019). “Textual Study of *Negarestan* by Mu’in al-Din Juvayni.” *Scientific Quarterly of Kavosh*, Vol. 20, No. 40, pp. 9–39.
- Memariani, Zahra (2013). “Women in the Khwarazmshahian Period.” *History in the Mirror of Research*, No. 35.
- Movahedi, Mohammadreza (2019). “Textual Study of *Negarestan* by Mu’in al-Din Juvayni.” *Scientific Quarterly of Kavosh*, Vol. 20, No. 40, pp. 9–39.

فهرست منابع فارسی

قرآن کریم

- احمدی، نزهت (۱۳۹۲)، زن در تاریخ اسلام، تهران، نشر کویر.
- اشرف زاده، رضا (۱۳۸۶)، فرهنگ بازیافته های ادبی از متون پیشین، مشهد، انتشارات سخن گستر و معاونت پژوهشی دانشگاه آزاد اسلامی مشهد.
- اقبال، عباس (۱۳۸۶)، تاریخ ایران بعد از اسلام، ج ۳، تهران، انتشارات نگاه.
- انوری، حسن (۱۳۸۲)، فرهنگ بزرگ سخن، تهران، نشر سخن.
- آرین پور، یحیی (۱۳۷۲)، از صبا تا نیما، ج ۲، تهران، انتشارات زوار.
- براهنی، رضا (۱۳۵۸)، تاریخ مذکر، نشر علمی.
- بغدادی، اسماعیل (۱۹۵۱م)، هدیه العارفین، بیروت، دار احیاء التراث العربی.
- بهار، محمد تقی (۱۳۴۹)، سبک شناسی (تاریخ تطوّر نثر فارسی)، چاپ سوم، تهران، انتشارات امیرکبیر.
- بهوپالی، سید محمد علی حسن خان (۱۳۹۰)، تذکره صبح گلشن، تصحیح: مجتبی برزآبادی فراهانی، تهران، انتشارات اوستا فراهانی.
- بیانی، شیرین (۱۳۵۲)، هشت مقاله در زمینه تاریخ، تهران، انتشارات توس.
- پورنامداریان، تقی (۱۳۹۰)، در سایه آفتاب، تهران، نشر سخن.
- ترابی، علی اکبر (۱۳۸۳)، جامعه شناسی ادبیات فارسی، تبریز، نشر فروزش.
- جوینی، معین الدین (۱۴۰۱)، نگارستان، تصحیح حسین پورشریف، انتشارات کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی.
- حسینی، مریم (۱۳۸۸)، ریشه های زن ستیزی در ادبیات کلاسیک فارسی. تهران: نشر چشمه.
- خیام پور، عبدالرسول (۱۳۷۲)، فرهنگ سخنوران، تهران، انتشارات طلایه.
- دادبه، ناهید (۱۳۹۰)، مدخل «جوینی، معین الدین»، دایره المعارف بزرگ اسلامی (ج ۱۹)، صص ۵۴۰-۵۳۲.
- دانشنامه فرهنگ مردم ایران (۱۳۹۱)، به کوشش کاظم موسوی بجنوردی، جلد ۱، ذیل مدخل ادبیات داستانی. تهران مرکز دایره المعارف بزرگ اسلامی.
- دورانت، ویلیام جیمز (۱۳۴۱)، تاریخ تمدن، ترجمه احمد آرام، جلد ۱، چاپ اول، تهران، نشر اقبال.
- رازی، امین احمد (۱۳۷۸)، هفت اقلیم، تصحیح: سید محمد رضا طاهری، چاپ دوم، تهران، انتشارات سروش.

زرین کوب، عبدالحسین (۱۳۹۴)، از کوچه رندان، تهران، نشر سخن.

ستاری، جلال (۱۳۷۳)، سیمای زن در فرهنگ ایران، تهران، نشر مرکز.

سعدی، مصلح‌الدین (۱۳۹۸)، گلستان، تصحیح غلامحسین یوسفی، نشر خوارزمی.

سمرقندی، دولت‌شاه (۱۳۸۲)، تذکره الشعراء، به اهتمام ادوارد براون، تهران: نشر اساطیر.

شریفی، محمد (۱۳۸۷)، فرهنگ ادبیات فارسی، چ دوم، انتشارات فرهنگ نشر نو و معین.

صفا، ذبیح‌الله (۱۳۶۹)، تاریخ ادبیات در ایران (جلد دوم: خلاصه ج سوم، بخش اول و دوم، از اوائل قرن هفتم تا پایان قرن هشتم)، تلخیص: محمد ترابی، چاپ شانزدهم، نشر فردوس.

صفا، ذبیح‌الله (۱۳۷۸)، تاریخ ادبیات در ایران، تهران، نشر فردوس.

صفا، ذبیح‌الله (۱۳۷۶)، تاریخ سیاسی - اجتماعی و فرهنگی ایران از آغاز تا پایان عهد صفوی، تهران، انتشارات فردوس، چاپ چهارم.

فراهی هروی، معین‌الدین (۱۳۸۴)، تفسیر حدائق الحقائق، تصحیح: سید جعفر سجّادی، چ دوم، انتشارات دانشگاه تهران.

کراچی، روح‌انگیز (۱۳۹۰)، هشت رساله در بیان احوال زنان، از ۱۰۰۰ تا ۱۳۱۳ هجری قمری، تهران، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

مصاحب، غلامحسین (۱۳۷۴)، دایره‌المعارف فارسی، تهران، انتشارات امیرکبیر.

نقیسی، سعید (۱۳۹۰)، تاریخ اجتماعی ایران، چاپ سوم، تهران، نشر پارسه.

نویی، عبدالحسین (۱۳۸۰)، اثرافرینان (زندگینامه نام‌آوران فرهنگی ایران از آغاز تا سال ۱۳۰۰ ش)، تهران، انتشارات انجمن آثار و مفاخر فرهنگی.

واصفی، محمودبن عبدالجلیل (۱۴۰۱)، «بدایع الوقایع»، تصحیح جواد روستا، انتشارات نخبان.

یزدانی، زینب (۱۳۷۸)، زن در شعر فارسی، انتشارات فردوسی.

فهرست مقاله‌ها

احمدی، زهت (۱۳۹۵)، زنان واقف در پایتخت صفوی، مقالات همایش اصفهان و صفویه، صص ۲۸-۱۸.

پورشریف، حسین (۱۳۹۲) «بررسی ویژگی‌های سبکی نگارستان جوینی»، ماهنامه علمی سبک‌شناسی نظم و نثر فارسی، سال ۱۳۹۲، ش ۲ (پی درپی ۲۰)

دشتی، محمد (۱۳۹۲)، «زن در دوره خوارزمشاهیان»، تاریخ در آیین پژوهش، شماره ۳۵.

عزیزی، حسین (۱۴۰۰)، «نقش علمی زن در تاریخ اسلام»، مجله دانشکده ادبیات دانشگاه اصفهان.

قاضی شیراز، میراسماعیل (۱۳۹۵)، «خاتون حصار (بررسی جایگاه اجتماعی و حقوق زنان) در مثنوی‌های لیلی و مجنون و خسرو و شیرین»، فصلنامه تحقیقات تعلیمی و غنایی زبان و ادب فارسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بوشهر، شماره ۱۰.

مدرّس زاده، عبدالرضا (۱۳۹۸) «متن پژوهی نگارستان معین‌الدین جوینی»، فصلنامه علمی کاوش، سال بیستم، ش ۴۰، صص ۹-۳۹.

معماریانی، زهره (۱۳۹۲) «زن در دوره خوارزمشاهیان»، تاریخ در آیین پژوهش، شماره ۳۵.

موحدی، محمدرضا (۱۳۹۸) «متن پژوهی نگارستان معین الدین جوینی»، فصلنامه علمی کاوش، سال بیستم، ش ۴۰، صص ۹-۳۹.

معرفی نویسندگان

رقیه فتحی‌زاده زال: گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

(Email: Roughayeh.fathizadeh@iaau.ac.ir)

(ORCID: 0000-0003-3461-7909)

محمد حکیم‌آذر: گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد شهرکرد، دانشگاه آزاد اسلامی، شهرکرد، ایران.

(Email: hakimazar@iaau.ac.ir : نویسنده مسئول)

(ORCID: 0000-0002-2910-6875)

زهرا قرقی: گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

(Email: Z_ghoroghi@iaau-tnb.ac.ir)

(ORCID: 0000-0001-6023-7569)

COPYRIGHTS

©2021 The author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution (CC BY 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, as long as the original authors and source are cited.

Introducing the authors

Roughayeh Fathizadeh Zal: Department of Persian Language and Literature, NT.C., Islamic Azad University, Tehran, Iran.

(Email: Roughayeh.fathizadeh@iaau.ac.ir)

(ORCID: 0000-0003-3461-7909)

Mohammad Hakimazar: Department of Persian Language and Literature, ShK.C, Islamic Azad University, Shahrekord, Iran.

(Email: hakimazar@iaau.ac.ir : Responsible author)

(ORCID: 0000-0002-2910-6875)

Zahra Ghoroghi: Department of Persian Language and Literature, NT.C., Islamic Azad University, Tehran, Iran.

(Email: Z_ghoroghi@iaau-tnb.ac.ir)

(ORCID: 0000-0001-6023-7569)